

DE WEERTER BEIAARD: EEN ONTSTAANSGESCHIEDENIS IN FASEN

De Dekenale Stadskerk St. Martinus te Weert, een zogenaamde 'hallenkerk' omdat de drie beuken even hoog zijn, is 16de-eeuws en behoort tot de top 100 monumenten van ons land. De torenlantaarn dateert uit 1951 als vervanging voor een meer dan 100 meter hoge torenspits die in 1940 tijdens een zware storm was afgewaaid. Al vanaf de eerste plannen, vlak na de oorlog, tot aan de afbouw van de nieuwe torenlantaarn bestond er reeds het voornemen deze te verrijken met een carillon, dat zowel handmatig als automatisch bespeeld kon worden. De vier aanwezige luidklokken zouden de basis vormen voor het klokkenspel. Twee van deze luidklokken (cis¹ en dis¹) stamden uit 1692, de andere (b⁰ en fis¹) waren in 1949 door Petit & Fritsen gegoten als vervanging voor twee door de Duitse bezetters meegenomen luidklokken.

Frank Steijns

Het carillon zou aanvankelijk bestaan uit drie octaven met in totaal 35 klokken. Uiteindelijk werd gekozen voor een plan waarbij werd uitgegaan van een 4-octaafs beiaard met 47 klokken. Er werd een actie gestart onder het bedrijfsleven en de Weerter bevolking. In eerste instantie kon niet het gehele (bijgestelde) plan gerealiseerd worden, maar op 8 juni 1959 kon aan Petit & Fritsen de opdracht worden verstrekt voor het gieten van 39 carillon-klokken op basis g¹. Ook kwam er een nieuwe gegalvaniseerde stalen klokkenstoel in plaats van de hiertoe niet berekende oude eikenhouten stoel, die echter nog steeds aanwezig is en valt onder Monumentenzorg. Toen op zondag 21 februari 1960 de vernieuwde toren in gebruik werd genomen, kon de Weerter bevolking voor het eerst kennismaken met de klanken van het nieuwe carillon. Via een elektronisch band-speelwerk werd elk half uur voor de tijdslagen een melodietje ten gehore gebracht.

Na de installatie van het automatisch carillon werd de hoop op een volwaardig muziekinstrument niet opgegeven. Er werd advies ingewonnen bij de Nederlandse Klokkenspel-Vereniging, die het belang van een handbespeelde beiaard voor

Weert benadrukte. De architectuur van de toren, in combinatie met de verkeersvrije binnenstad, vormt immers een ideale infrastructuur voor de installatie van een hoogwaardig concert-instrument.

Diverse initiatieven werden ontplooid en uiteindelijk werd door het *Beiaardcomité St. Martinus Weert* met forse steun vanuit particuliere donateurs, de gemeente en het kerkbestuur genoeg geld bijeen gebracht om het oorspronkelijke plan alsnog te realiseren.

Om de tractuurbedrading zo kort mogelijk te houden werd in het midden van de klokkenstoel een cabine gebouwd, de klokken werden anders gerangschikt, op een computer aangesloten en van klepels en nieuwe hamers voorzien. De hiaten tussen de bestaande luidklokken en het automatisch carillon werden opgevuld met vier nieuwe klokken, gegoten door Petit & Fritsen. De klokken, inmiddels 47 in totaal, werden aangesloten op een stokkenklavier (cfr. het artikel van Arie Abbenes hieromtrent in *Klok en Klepel* nr. 49, december 1992). Op 3 oktober 1992 werd de nieuwe beiaard, op basis b⁰, feestelijk ingespeeld door Arie Abbenes. Nederland was een zware concertbeiaard rijker.

Toch waren de reacties na de 'voltooiing' van de nieuwe beiaard niet onverdeeld positief. Arie Abbenes schrijft in bovenvermeld artikel dat de twee historische klokken 'niet uitmunten door zuiverheid'. Dit is heel vriendelijk gesteld. Deze klokken (cis¹ en dis¹), die mede uit economische oogpunt en uit piëteit voor hun historische waarde in de nieuwe beiaard waren opgenomen, bleken dermate afwijkend van stemming dat dit door uitvoerders en luisteraars als uitermate storend werd ervaren.

Het stelsel van gerichte tuimelaars, dat de Adviescommissie tijdens het project in tweede instantie had geadviseerd, is door een combinatie van omstandigheden door de opdrachtgever niet tot uitvoering gebracht, zodat de commissie de moeilijke taak had de log spelende tractuur van het met lange assen uitgevoerde tuimelassenstelsel toch

redelijk speelbaar te maken.

Bovendien kwamen de lagers van de assen tijdens werkzaamheden aan de toren door gruis vast te zitten, waardoor de speelklare oplevering van de Weerter Beiaard tot midden 1994 op zich liet wachten.

Bij het proefspel voor de aanstelling van een stadsbeiaardier in augustus 1994 bleek reeds dat de kandidaten elk hun bezwaren hadden ten opzichte van de toegepaste tractuur. Na de aanstelling van ondergetekende als stadsbeiaardier in oktober 1994 werd ook de toonzuiverheid van de historische klokken in het Beiaardcomité aan de orde gesteld, maar de kosten en benodigde inspanningen voor vervanging van deze zaken bleken op dat moment, gezien de recente gebeurtenissen, geen haalbare kaart. Het zag er dus naar uit dat de bestaande toestand niet binnen deze generatie veranderd zou worden. Jammer, want hoewel de beiaard in alle opzichten redelijk genoemd kon worden, miste ze toch net de perfectie die recht zou doen aan de mogelijkheden die toren en stad daartoe boden.

Er kwam echter een onverwachte wending in het verhaal toen de kersverse stadsbeiaardier na een zonnig beiaardconcert in juni 1995 in gesprek raakte met de heer E.S. Raatjes uit Soest, die na een zakelijke verbondenheid met de stad Weert nog steeds een innige betrokkenheid toont met het culturele leven in en rond deze stad. Bij de recente uitbreiding van de beiaard in 1992 had hij, samen met zijn vrouw, twee grote basklokken geschonken. Een en ander kwam in dit gemoedelijke gesprek aan de orde, zo ook de wens van de beiaardier om de beiaard ooit uit te breiden met twee basklokken, Bes en Es, naar Vlaams model.

Op verzoek van de heer Raatjes werd een vrijblijvende offerte aangevraagd bij Petit & Fritsen, waarbij werd uitgegaan van de volledige invulling van de mogelijkheden van de toren. Het gehele concept werd in de loop van de maanden onder leiding van de heer Raatjes met ondergetekende en de klokkengieterij grondig bestudeerd en veelvuldig aangepast. Hierbij werd rekening gehouden met drie basispunten, die samen met de bestaande infrastructuur een gezonde basis zou kunnen gaan vormen voor een bloeiende beiaardcultuur in deze stad:

* Voltooiing van de beiaard tot een volwaardig concertinstrument, op basis van een zo ideaal mogelijk model;

* Voorzien in onderhoud en instandhouding van het geheel;

* Pogen de beiaard 'meer onder de mensen te brengen' en aldus ook op den duur middelen voor extra activiteiten te kunnen vergaren.

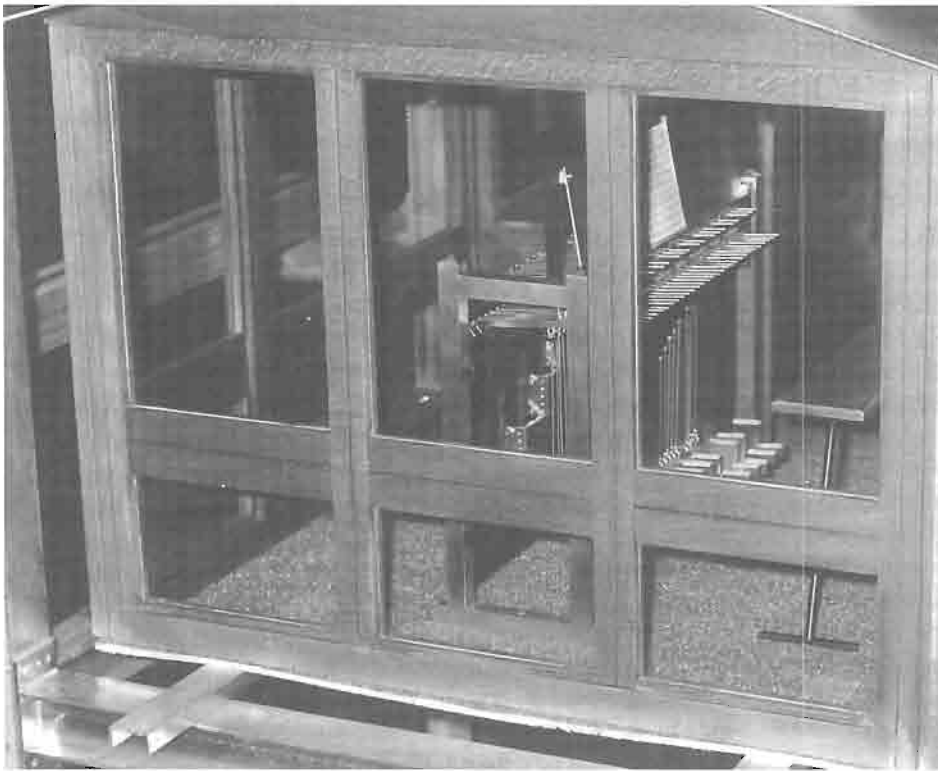
In een vergadering waarbij alle bij dit project betrokkenen aanwezig waren, presenteerde de heer Raatjes begin februari 1996 het uiteindelijke concept en bood aan buiten zijn financiële steun ook de technische begeleiding en de totale coördinatie van het gehele project, waarvan de eerste omvangrijke fase reeds binnen 5 maanden (!) voltooid zou zijn, op zich te nemen. Ter gelegenheid van zijn verjaardag op 18 juni bood hij reeds bij voorbaat de vier nieuw te gieten klokken, met een gezamenlijk gewicht van meer dan 8,5 ton, aan de Weerter gemeenschap aan. De opdracht voor de renovatie van de Weerter beiaard werd nog tijdens de vergadering aan Petit & Fritsen verstrekt.

AFB. 1

*DE BOURDON DU
BONHEUR VAN DE
WEERTER BEIAARD
EN DE DEKEN VAN
DE ST. MARTINUS
TIJDENS HET
INHJSEN*

Foto: Frank Steijns

AFB. 2

MAQUETTE VAN DE
SPEELCABINE VAN
DE WEERTER
BEIAARD

Foto: Frank Steijns

De beiaard

Met betrekking tot het instrument werden enkele ingrijpende veranderingen doorgevoerd. De twee 'valse' historische klokken werden uit de toren gehaald en vervangen door nieuwe klokken. De oude klokken werden in een op ambachtelijke wijze door het Beiaardmuseum vervaardigde zware eikenhouten klokkenstoel opgesteld in de kerk. Vanaf het altaar bediend, kunnen ze elk, afzonderlijk of gezamenlijk, middels een elektromagnetische hamer worden aangeslagen en aldus als consecratieklok een liturgische functie blijven vervullen. Bovendien werden twee nieuwe zware klokken aan de beiaard toegevoegd: een a^0 en een d^1 , als Bes en Es aangesloten op het klavier.

Bij de grootste klok is bedoeld te verwijzen naar de middeleeuwse traditie van klokken als beschermers tegen onheil. Het chronogram op de flank van de klok vertelt in het Latijn dat deze klok, "geschonken aan de Weertse bevolking, de opdracht heeft eenieder die haar hoort, het allerbeste toe te wensen". Haar naam 'luit' dan ook: *Bourdon du Bonheur* (Grote klok van het geluk). Deze klok, met een gewicht van circa 4.000 kg, verzorgt de tijdslagen en luidt bij grote feesten

apart, zoals ook elders gebruikelijk in Limburg. In de volksmond wordt ze nu reeds de *Bonheur* genoemd. De andere drie klokken werden opgedragen aan een drietal culturele verenigingen waarvan de heer Raatjes beschermheer is.

De klokken werden aangevoerd op vrijdag 24 mei 1996, waarna ze enkele dagen te bezichtigen waren in de kerk. Op Pinksterzondag 25 mei zijn ze door de Hoogerwaardse Heer Deken W. Van der Valk plechtig gewijd tijdens de Hoogmis. De beide muziekkorpsen en de EMM, de bond van 28 schutterijen uit 'het Weertse', aan wie drie klokken waren opgedragen, zorgden bij deze gelegenheden in vol ornaat voor een pontificale sfeer. Toen op 28 mei de klokken naar boven

werden gehesen, was het de bedoeling dat er feestelijke beiaardmuziek zou klinken. De rijdende beiaard van Petit & Fritsen was op dat moment echter niet ter beschikking. Na enig over-en-weer getelefoneer werd in opdracht van de heer Raatjes de grootste rijdende beiaard ter wereld, de *Papagena*, uit Zwitserland opgehaald¹.

Het inhijzen van de klokken was een feestelijk volksgebeuren. Enkele scholen hadden speciaal vrij gekregen om het schouwspel mee te maken en hele klassen dansten op de tonen van de *Papagena*. Hilariteit alom toen de Deken van de St. Martinuskerk na aanmoediging van alle kinderen boven op de *Bonheur* stapte en huizenhoog mee werd opgetakeld (afb. 1).

De replica

Tevens kwam de heer Raatjes op het idee en met het ontwerp voor een tot in het kleinste detail natuurgetrouwe replica van het bovenstuk van de toren met het klokkenspel. Dit om eenieder op de begane grond een inzicht te kunnen geven in de opstelling en werking van een beiaard. Door kunstenaar Jan van de Laar uit Weert werd de replica van de torenlantaarn vervaardigd met

een totale hoogte van ruim 5 meter (schaal 1:7). Hierin werd een maquette van de klokkenstoel met cabine geplaatst (afb. 2 en 3), vervaardigd door Gerard de Koning in de werkplaats van het Nationaal Beiaardmuseum in Asten. Hierin bevinden zich 49 bronzen klokjes, gegoten door Petit & Fritsen, waarvan er 12 door middel van een muntautomaat, gekoppeld aan een carilloncomputer, echt kunnen spelen. Na muntinworp kan de bezoeker kiezen uit 2 x 32 melodieën, die aangepast worden naargelang het kerkelijk jaar. De complete replica werd achter in de Martinuskerk geplaatst, in de traditie van de 'grandes horloges' in de Franse kathedralen. Het geheel wordt van binnenuit met glasvezelkabels verlicht. Uit de opbrengst van deze replica kan onder meer in het onderhoud van het toreninstrument worden voorzien.

Op Sacramentszondag, 16 juni 1996, werd de complete replica door de heer Raatjes en zijn vrouw aan het kerkbestuur aangeboden en, samen met de consecratieklokken en het verzwaarde vier-gelui, voor het eerst in werking gesteld. In de stadsprocessie die hierop volgde reed de *Papageno* voorop, begeleid door de zware galm van de *Bonheur*. Na afloop volgde een duo-concert met de *Papageno* en de Weerter beiaard. De NCRV was

na de wijding en het inhijzen van de klokken ook nu weer met een televisieploeg aanwezig om het gehele project in verband met een documentaire vast te leggen.

Computersysteem en verlichting

In totaal werden er drie nieuwe carilloncomputers aangeschaft, die met elkaar zijn verbonden. De in 1992 geïnstalleerde carilloncomputer voor het automatisch spel werd vervangen door een nieuwe Petit & Fritsen-computer. Deze is gekoppeld aan eenzelfde computer in het binnenwerk van de replica. Een derde exemplaar bevindt zich bij het altaar, waarmee het grote carillon, het vier-gelui, de *Bonheur* apart, de consecratieklokken en de replica kunnen worden bediend. Vooral bij hoogfeesten, huwelijken e.d. kan op deze wijze binnen de liturgische vieringen volop luister worden bijgezet aan de feestelijkheden. De tessituur van het automatisch spel in de toren werd met een kwart naar beneden vergroot tot meer dan 3½ oktaven op basis d^1 .

De lantaarn en het carillon van de St. Martinuskerk werden tot 1992 van binnenuit verlicht. Door de bouw van de beiaardcabine in de lantaarn was dit met de bestaande lichtinstallatie esthetisch niet meer verantwoord. Samen met de renovatie van de beiaard werd ook deze verlichting nu, andermaal op initiatief van de heer Raatjes, volgens een nieuw concept terug in ere hersteld. De lantaarn wordt met oranje-geel licht verlicht, terwijl de klokken met wit licht extra worden opgelicht. Het geheel wordt gestuurd door een lichtrelais en brandt tot ca. 2.00 uur 's nachts. De *Bonheur* wordt, als zij apart luidt, nogmaals extra verlicht. Poogt de beiaard overdag sfeer en structuur aan het stadsleven te geven, ook 's nachts zal de klokkentoren voortaan op symbolische wijze oprijzen, als een lichtvol baken in de duisternis...

Videoverbinding

Om de beiaardier en het publiek dichter bij elkaar te brengen en de werking van het beiaardklavier te laten zien wordt er in de cabine een camera geïnstalleerd. Deze wordt structureel gekoppeld aan een 80 cm-monitor op het marktplein. Deze monitor wordt iets boven ooghoogte

AFB. 3

REPLICA VAN DE
TORENLANTAARN
MET DE MACQUETTE
VAN DE SPEEL-
CABINE

Foto: Frank Steijns

in een speciale stalen constructie opgesteld. Het beeldscherm wordt, wanneer de monitor niet in gebruik is, afgeschermd en beveiligd door een stalen plaat waarop informatie over de beiaard, bespelingen e.d. staat vermeld. Bij aanvang van een concert kan de beiaardier vanuit de cabine de monitorkast openen: de plaat gaat elektrisch omhoog en fungeert dan als zonne- c.q. regenscherm. Zo kan het publiek de beiaardier aan het klavier te allen tijde aan het werk zien. Een extra aardigheidje: in de voet van de monitor is een intercom geïnstalleerd die door de beiaardier kan worden aan- en uitgezet. Op zijn initiatief kan hij aldus rechtstreeks 'inspelen' op eventuele verzoeknummers uit het publiek.

Tractuur en klavier

Momenteel wordt gewerkt aan de afsluitende fase van de renovatie. Het assenstelsel wordt als nog vervangen door gerichte tuimelaars. Als extern adviseur hierbij werd Jaap van der Ende benaderd. De heer Raatjes liet het klavier, dat afwijkende maten had, vervangen door een nieuw, zwaar eikenhouten standaardklavier naar Dordts model. Tevens zal een bijpassende eikenhouten vloer in de cabine worden gelegd. Ten behoeve van de talrijke bezoekers die de toren jaarlijks telt, liet hij het 'oude' klavier verplaatsen naar de torenkamer waar het - deels werkend - staat opgesteld tussen allerlei andere historische objecten, prenten en maquettes die verband houden met de geschiedenis van toren en carillon. In verband met de werkzaamheden aan de tractuur wordt de klokkenstoel en al het staalwerk vooraf behandeld en van een beschermende laag voorzien. Voorts wordt de beveiliging van de trappen en looproute in de opgang naar de cabine sterk verbeterd.

Dan zal een project voltooid zijn dat in meerdere opzichten zeker uniek kan worden genoemd. Een zo ingrijpende renovatie van een slechts vier jaar oude beiaard! En dit terwijl er niet eens hoefde te worden opgebokst tegen lange procedures, vooroordelen, bureaucratische beslissingen of financiële beperkingen. Een renovatie waarbij nadrukkelijk rekening is gehouden met de historische waarde en de tweeledige functie van het carillon in de moderne tijden: enerzijds als volwaardig concertinstrument, anderzijds zeker als een instrument van en voor de gehele bevolking.

Bovendien zijn enkele originele oplossingen bedacht met als doel het instrument bij de bevolking te doen 'leven'. Het effect van deze toepassingen moeten we nog even afwachten in deze stad met zijn nog piepjonge beiaardcultuur. Nu is reeds merkbaar dat de recente gebeurtenissen met alle media-aandacht erom heen in Weert veel goodwill voor de beiaard heeft gekweekt. De replica van de beiaard heeft de mensen in ieder geval een stuk bewuster gemaakt van wat zich 'daarboven' bevindt en afspeelt.

Op deze plaats past dan ook zeker hulde aan de heer Raatjes, de architect, technisch begeleider, coördinator en sponsor van het gehele project. Het is anno 1996 niet vanzelfsprekend dat iemand die geen deel uitmaakt van de gevestigde beiaardorde, met zulk een liefde voor het instrument en de cultuur, met respect voor de wensen van de beiaardier en de behoeften van de bevolking, zich op dergelijke wijze wil inzetten voor dit specifiek stuk Nederlandse cultuur. Noblesse oblige: de Gemeente Weert heeft reeds een eerste gevolg gegeven aan de geleverde inspanningen door de functie van de stadsbeiaardier aanzienlijk op te waarderen. Er is vorig jaar begonnen met de uitbouw van een concertserie op enkele donderdagavonden in de zomer. Ook andere initiatieven staan klaar om gelanceerd te worden. Ik ben ervan overtuigd dat Weert met dit vernieuwde instrument op termijn haar plaats zal kunnen innemen tussen de prominente reeks van 'klassieke' beiaardsteden in ons land. Er wordt in ieder geval hard aan gewerkt...

---

¹ De *Papageno*, een 5-octaafs rijdende beiaard op basis c¹, is overigens niet teruggekeerd naar Zwitserland. De heer Raatjes was zo van het instrument gecharmeerd dat hij het vrijwel ogenblikkelijk heeft gekocht van de vorige eigenaar, een Zwitsers zakenman. Momenteel wordt de *Papageno* door Petit & Fritsen grondig verbouwd. Hij blijft mobiel, o.a. om diverse culturele evenementen waarbij de heer Raatjes betrokken is, te ondersteunen. Als vaste standplaats zal hij het landgoed van de heer Raatjes krijgen. Hij wordt ook naar dit landgoed genoemd: de *Paltz*.